

Romsko-gadziowskie związki. Analiza i negocjowanie granic etnicznych

SONIA STYRKACZ¹

Uniwersytet Warszawski, Instytut Studiów Społecznych

Abstrakt

Prezentowany artykuł koncentruje się na analizie związków mieszanych kulturowo, na przykładzie relacji romsko-gadziowskich (nie-romskich). Celem jest zbadanie, analiza i dekonstrukcja stereotypów oraz zrozumienie perspektyw osób, które uczestniczą w takich związkach lub z nich rezygnują, z szczególnym naciskiem na społeczność romską. Analiza obejmuje badanie motywacji i trudności związanych z uczestnictwem lub rezygnacją z uczestniczenia w takich związkach. W ramach dekolonizacji badań naukowych, niniejsza praca dąży do przełamania pewnych struktur poznawczych dotyczących rozumienia przez społeczeństwo większościowe relacji romsko-gadziowskich, oferując bardziej złożone i zniuansowane spojrzenie. W tym znaczeniu dekolonizacja implikuje świadome podejście do eksploracji różnorodności oraz głęboko zakorzenionych powiązań między ogólnie ujętą społecznością romską i gadziowską. Autorka rozwija swoje rozważania, korzystając z wyników badań empirycznych (ankieta, wywiady pogłębione), co przyczynia się do artykulacji bardziej empatycznego i naukowego zrozumienia omawianych związków.

Słowa kluczowe: związki mieszane kulturowo, małżeństwo, Romowie, system wartości

Romani-Gadjo Relationships: Analysis and Negotiation of Ethnic Boundaries

This article focuses on the analysis of culturally mixed relationships, using the example of Romani-Gadjo (non-Romani) relationships. The aim is to explore, analyze, and deconstruct stereotypes and understand the perspectives of individuals involved in such relationships or opting out of them, with a particular emphasis on the Romani community. The analysis includes examining the motivations and challenges associated with participating in or disengaging from such relationships. As part of the decolonization of research, this work seeks to dismantle certain cognitive structures concerning the understanding of Romani-Gadjo relationships by the mainstream society, offering a more

---

¹ Kontakt: Sonia.styrkacz@gmail.com

complex and nuanced perspective. In this sense, decolonization implies a conscious approach to exploring diversity and deeply rooted connections between the Romani and Gadjo communities at large. The author develops her arguments using empirical research findings (surveys, in-depth interviews), contributing to a more empathetic and scientifically grounded understanding of the discussed relationships.

Keywords: culturally mixed relationships, marriage, Roma, value systems

Wprowadzenie

Związek, formalny lub nieformalny, to skomplikowana relacja tworząca wspólnotę na wielu płaszczyznach, wymagająca nieustannej troski (Gottman, Silver 1999). To także źródło poczucia przynależności jednostki, o czym pisał już Maslow (1954) i rozwijając te idee w kontekście badań nad więziami społecznymi Baumeister, Leary (1995) oraz Ryan, Deci (2000). Inność i wyjątkowość związku, nie tylko małżeństwa, mogą przybierać różne formy i odnosić się do wielu aspektów życia, takich jak komunikacja, zaufanie czy wzajemne zrozumienie. Jak wskazują badacze małżeństwo międzykulturowe lub związek nieformalny, w którym partnerzy mogą różnić się pod względem kultury, języka, narodowości, pochodzenia, wierzeń religijnych czy rasy, jest szczególnym rodzajem relacji, która niekoniecznie prowadzi do założenia rodziny w tradycyjnym tego słowa znaczeniu (Breger, Hill, 1998). Różnice te mogą stanowić wyzwanie dla stabilności związku (Killian, 2001), ponieważ system wartości, który opiera się na pochodzeniu i kulturze, może wprowadzać specyficzne trudności w związkach mieszanych (Samovar, Porter, McDaniel, 2007) z uwagi na odmienne oczekiwania wobec partnera i relacje międzyludzkie (Ward, Geeraert, 2016). Nie można jednak generalizować, że związki jednokulturowe zawsze są udane, czy że zgodność poglądów religijnych i wychowanie w tej samej kulturze to gwarancja trwałości relacji. Związki międzykulturowe, z ich dwukulturowym bogactwem, mogą otwierać przed partnerami nowe perspektywy, sprzyjając akceptacji, tolerancji i szacunkowi, niezależnie od statusu formalnego związku.

Celem niniejszego artykułu jest analiza zmian zachodzących w społeczności romskiej w Polsce, w obszarze relacji rodzinnych, poprzez przyglądnięcie się różnym perspektywom na kwestie związków mieszanych. Jednocześnie pozwoli to na dekonstrukcję specyficznych stereotypów i analizę motywacji oraz wyzwań w związkach mieszanych. W kontekście ostatniego zwrotu w kierunku dekolonizacji badań romologicznych i indygenicznych, niniejszy artykuł wskazuje na różnorodność relacji, w których żyją Romowie, co często stoi w sprzeczności z powszechnymi w literaturze przekonaniem o naturze relacji romsko-gadziowskich. Artykuł opiera się na moich badaniach empirycznych, obejmujących ankietę dotyczącą wartości kulturowych w związkach mieszanych, która stanowiła podstawę mojej pracy magisterskiej (Styrkacz, 2017) oraz wywiady pogłębione prowadzone w ramach projektu OPUS (ref)

i wywiady zrealizowane podczas wizyty studyjnej w Kanadzie na Międzynarodowym Seminarium języka Romanii (Uniwersytet Concordia, 2023). Artykuł na płaszczyźnie epistemologicznej jednocześnie jest wkładem w dyskusję o dekolonizację akademickiej wiedzy o Romach (Mirga-Kruszelnicka, 2018), którą rozumiem jako działanie, przede wszystkim przyznające Romom dyskursywną i społeczną podmiotowość, dając im możliwość opowiadania o własnym doświadczeniu i interpretowania swojej historii. Dekolonizacja, w kontekście debat w ramach „Critical Romani Studies”, oznacza więc przełamanie stereotypów i dyskryminacji, które utrudniają pełne i autentyczne reprezentowanie kultury romskiej (Selling, 2022). Jak zauważa Selling (2022), kluczowe jest uwzględnienie kontekstu historycznego i kulturowego w analizie narracji Romów, natomiast Brooks, Clark i Rostas (2022) podkreślają znaczenie edukacji i aktywizmu społecznego jako sposobu przeciwdziałania marginalizacji Romów.

Proces ten jest niezbędnym w kontekście wysiłków na rzecz dekolonizacji, wskazując na potrzebę bardziej zintegrowanej i holistycznej perspektywy w badaniach nad Romami i innymi mniejszościami etnicznymi, będących przedmiotem marginalizacji. Taka perspektywa nie tylko kwestionuje dominujące narracje, ale także aktywnie promuje tworzenie przestrzeni, w której głosy Romów są słyszalne i uznawane (Brooks et al., 2022). W tym kontekście kluczowe jest również zrozumienie, że proces dekolonizacji nie ogranicza się jedynie do akademickich dyskusji, ale również obejmuje praktyczne działania i strategie mające na celu poprawę warunków życia Romów. Sprawczość i działania dekolonizacyjne wyrażają się więc w aktywnym zaangażowaniu Romów w procesy twórcze, podejmowanie decyzji i dyskursy, które dotyczą ich społeczności (Cervone, Kocze, 2019). Konsekwencją skupienia się na aktywizmie i obywatelskiej emancypacji jest jednak pomijanie kwestii bardziej nieformalnych, życia codziennego i strategii radzenia sobie wobec wyzwań życia współczesnego, które są udziałem większości Romów. Stąd uwaga na relacje intymne, małżeńskie pozwala uzupełnić dekolonizacyjną perspektywę o kwestie dotyczące wszystkich Romów.

Badając i analizując zwyczaje zawierania małżeństw w społeczności romskiej, a także związków online i mieszanych, artykuł wypełnia także znaczącą lukę w polskiej romologii i zmierza do przełamania stereotypów, które traktują Romów jako grupę marginalizowaną i wykluczoną, pozostającą w zupełnej izolacji od społeczeństwa większościowego zwłaszcza w krajach Europy Środkowo-Wschodniej (Ladányi, 2001; Pogány, 2006; van Baar, 2011). Nie podważając tego faktu w skali światowej, na które wskazują statystyki, mój artykuł wskazuje, jak świąty romskie i gadziowskie się przeplatają, przenikają i nawzajem na siebie wpływają, stąd trudno jest zrozumieć i poddać analizie zmiany w kulturze – zarówno romskiej, jak i nie-romskiej – bez wzięcia pod uwagę głębi, skomplikowania i znaczenia konsekwencji relacji romsko-gadziowskich.

W moich obserwacjach – wynikających z analizy rozmów, publikacji, a także treści kultury popularnej, jak filmy i piosenki – dostrzegłam, że wiele tradycyjnych romskich obrzędów małżeńskich, będących wyrazem bogatej i głęboko zakorzenionej kultury, jest często błędnie interpretowanych lub ignorowanych w głównym nurcie dyskusji na

temat małżeństwa. Taki stan rzeczy może wynikać z niewystarczającej wiedzy na temat społeczności romskich oraz z faktu, że to nie Romowie głównie kształtują wizerunek własnej kultury w dostępnych szerokiemu gronu źródłach informacji. W dalszej części artykułu postaram się przedstawić dokładniejsze ujęcie tych kwestii.

Tematem związków mieszanych, interesuję od czasu pisania pracy magisterskiej, zatytułowanej „Analiza porównawcza systemów wartości i miłości w związkach mieszanych” (2017). Temat wynikał z moich bezpośrednich obserwacji, różnych związków i relacji romsko-gadziowskich, również w mojej rodzinie. Moje obserwacje mocno odbiegały od tego, co reprezentowane jest w mass mediach, a w polskich publikacjach naukowych nie natrafiłam na żadne badania na ten temat. Zarówno w mediach, jak i nauce, wydaje się dominować pogląd, że Romowie są przede wszystkim społecznością względnie zamkniętą, a w swojej kulturze matrymonialnej praktykującą endogamię, a co za tym idzie nie ma w niej miejsca na związki mieszane, natomiast jeśli takowe występują, stanowią one potencjalne zagrożenie i obwarowane są różnymi restrykcjami (Parno Gerliński, Jakimik, 2009: 7–9). Moje zainteresowania tą kwestią posiadają także wymiar auto-etnograficzny – wiele opisywanych w niniejszym artykule zjawisk obserwuję od wielu lat, gdyż stanowią część świata społecznego, w którym funkcjonuję od wczesnych lat mojej socjalizacji w romskiej rodzinie. Zaczęłam więc zagłębiać ten temat nie tylko ze względów naukowych, ale także osobistych, ponieważ moje doświadczenia rodzinne są mocno z tym zjawiskiem związane. Podczas obserwacji społeczności romskiej byłam świadkiem fascynującego zjawiska rozwijania się różnorodnych form związków – od tych zakorzenionych w tradycji po nowoczesne relacje tworzone online. To doświadczenie wzbudziło we mnie zainteresowanie i pragnienie dogłębnego zrozumienia dynamiki tych związków. Zauważyłam, jak cyfrowe środowisko wpływa na kształtowanie się więzi międzyludzkich wśród Romów, co podkreśla znaczenie i wpływ technologii na współczesne relacje międzyludzkie. Refleksje te jednocześnie pozwolą wpisać badania nad romską rodziną w ogólnopolskie procesy zmiany struktur rodziny, związanej ze zmianą modelu rodziny polskiej (Dubis 2017, Pujer 2016, Zieliński 2021) – co również jest częścią projektu dekolonizującego.

Artykuł rozpoczynam od przeglądu literatury dotyczącej relacji romsko-gadziowskich. Następnie omówię metodologię oraz etykę badań, które zostały zastosowane w procesie gromadzenia danych. Kolejnym elementem artykułu jest krótkie omówienie wyników z pracy magisterskiej. Następnie analizie poddana zostanie rola platform społecznościowych jako narzędzi do poszukiwania partnera lub partnerki w społeczności romskiej. Podejmuję dyskusję na temat korzyści i wyzwań związanych z wykorzystaniem tych platform jako sposobu poszukiwania partnera lub partnerki. Wszystkie te elementy artykułu mają na celu przedstawienie wszechstronnego spojrzenia na związki w społeczności romskiej, uwzględniając zarówno tradycyjne aspekty, jak i nowe perspektywy i wpływy związane z dekolonizacją i nowoczesnymi technologiami komunikacyjnymi.

Przegląd literatury

Kluczowym kryterium doboru literatury naukowej dotyczącej tematyki małżeństw mieszanych była próba zidentyfikowania dostępnych badań na rynku akademickim w Polsce. Niestety, analiza dostępnych źródeł wykazała brak badań empirycznych w Polsce, które eksplorowałyby zjawisko małżeństw mieszanych (romsko-gadziowskich) w kontekście dynamiki ich zawierania. W związku z tym, w obliczu wspomnianej luki badawczej, konieczne stało się poszerzenie zakresu poszukiwań o studia przeprowadzone w innych krajach, które mogłyby dostarczyć wglądu w mechanizmy i czynniki wpływające na formowanie się związków międzyetnicznych oraz ich ewolucję. W kontekście polskim, literatura naukowa ogranicza się głównie do opisów fenomenu endogamii i charakterystyki wewnątrzgrupowych związków, bez bezpośredniego odniesienia do małżeństw mieszanych. Ta sytuacja podkreśla istotną lukę w polskich badaniach społecznych i antropologicznych, wskazując na potrzebę prowadzenia dalszych, dogłębnych badań empirycznych, które mogłyby zbadać zjawisko małżeństw mieszanych, uwzględniając specyfikę kulturową i społeczną Polski. Ograniczenie to skłania do refleksji nad koniecznością rozszerzenia perspektyw badawczych oraz eksploracji międzykulturowych dynamik związków. Porównanie badań polskich z rumuńskimi, węgierskimi czy hiszpańskimi dałoby szerszy pogląd na dynamikę kulturowych i społecznych przemian u Romów i Gadziów.

Jak piszą Grzelak E., Grzelak J. (2012: 24), „sytuacja Romów w Polsce jest bardzo trudna, gdyż jest to grupa etniczna słabo znana społeczeństwu dominującemu (polskiemu) i wchodząca z nim w bardzo ograniczone interakcje”. Podobnie Witkowski i Nowicka (2017: 107) opisują relacje Romowie – Gadzie jako szczególnie kłopotliwe i konfliktowe, wynikające z dominującej pozycji społeczeństwa większościowego. Badania nad relacjami rówieśniczymi dzieci i młodzieży romskiej, jak te przeprowadzone przez Wężowicz-Bochenek i Ślosarczyk (2007), również kładą nacisk na trudności adaptacyjne, wzajemną niechęć oraz uprzedzenia i stereotypy. Przybyszewska (2014: 182) z kolei zwraca uwagę na silną niechęć wśród Romów do zawierania małżeństw poza własną grupą i brak bliskich relacji z Polakami, co potęguje wzajemną niechęć, zwłaszcza że Romowie używają między sobą języka romanii, a nie polskiego. Przeglądając polską literaturę, natknęłam się na opisy relacji romsko-gadziowskich, które można określić jako problematyczne, konfliktowe lub wymagające interwencji. Autorzy często przerzucają ciężar tej sytuacji na społeczność romską, opisując ją jako zamkniętą i ograniczoną. Rzadko zastanawiają się nad przyczynami, które mogą leżeć u podstaw pewnych reakcji. Mówiąc prostym językiem, skupiają się na objawach, pomijając przyczyny.

Jednakże, co mnie zaintrygowało, to częstsze prezentowanie zjawisk, które są zupełnie odmienne, z reguły niepraktykowane, ale przyciągające uwagę. Chodzi tu o kwestie wczesnych małżeństw w społeczności romskiej oraz uprowadzeń młodych kobiet. Autorzy tacy jak Szewczyk (2016: 63), Slania (2018: 71–90), Bartosz (2003: 194) oraz Bryczkowska-Kiraga (2006: 104) skupiają się na tych aspektach, co budzi moje

zainteresowanie i skłania do głębszej refleksji nad tymi praktykami. Trzeba tutaj podkreślić, że opisywanie tak drażliwych kwestii w zawieraniu związku, bez percepcji samych Romów jest mocno ryzykowne, biorąc pod uwagę możliwość wysunięcia negatywnych wniosków, które rzutują na całą społeczność romską. Niejednokrotnie można się spotkać ze skrajnie egzotyzującym i kolonialnym podejściem do romskiej kultury, traktującym ją jako fundamentalnie odmienną od nie-romskiej. Przykładem jest publikacja online Małgorzaty Chojeckiej (2008), która pisze, że kultura romska nakazuje „zawierać małżeństwa tylko w obrębie swoich grup plemiennych. Mężczyzna może poślubić kobietę z innej grupy, jeśli zgodzi się przyjąć sposób życia grupy, z której pochodzi żona”. Podobnie Cezary Kitliński podkreśla, że Romowie tworzą związki tylko w obrębie własnej grupy. Jednocześnie autor pisze, że „dla Romów małżeństwa nastolatków są czymś zupełnie zwyczajnym” (2013: 30). Dalej dowiadujemy się, że romski model rodziny to głównie bardzo młode małżeństwa, wielodzietność, analfabetyzm i brak stałych dochodów (ibidem).

Ważnym elementem społecznym u Romów jest rodzina. Ma ona charakter patriarchalny, częstokroć jest wielodzietna, patrylokalna (poślubiona kobieta zamieszkuje u rodziny męża), monogamiczna. Na ogół obowiązuje też zasada endogamii (zawieranie małżeństw w obrębie własnej grupy). Małżeństwa zawierane są w młodym wieku (kobiety 13–14, mężczyźni 15–16 lat), jednak małżonkowie przez kilka lat są poddani kontroli starszych i od nich zależni ekonomicznie. (Kitliński powołuje się na: A. Bartosz, *Nie bój się Cygana. Na daro Romestar*, Sejny 2004, s. 193)

Dalej czytamy:

Romowie zaczynają odchodzić od małżeństw tylko w swoich kręgach, a także od małżeństw w tak młodym wieku. Dziewczynka, która miesiączkuje, jest uważana za kobietę i nie powinna sama wychodzić z domu. Trzeba ją wydać za mąż, by nie była narażona na pokusy. Wśród Romów małżeństwa z 14 czy 15-latkami nie należą do rzadkości. A jeśli dziewczynka wyjdzie za mąż, to nie będzie już chodzić do szkoły. (C. Kitliński, s. 30)

Skąpa literatura w Polsce na ten temat zasadniczo reprodukuje stereotypy, nie odzwierciedlając realiów funkcjonowania Romów i zmian zachodzących w ich życiu. Ukazują one kulturę romską jako statyczną, niezmienną i jednocześnie rzekomo niekompatybilną z kulturą społeczeństw większościowych. Przede wszystkim jednak zjawisko relacji Romów i Gadziów, w tym relacji mieszanych, jest pomijane albo przedstawiane w sposób płytki i stereotypowy. Relacje Romowie – Gadziowie w polskiej literaturze naukowej są niezmiennie przedstawiane jako forma wykluczenia ze społeczności romskiej (Mucha, 2005: 277–278). Opisując przypadki kobiet wychodzących poza społeczność romską, traktuje się to zjawisko jako transgresję zagrażającą spójności grupy, niezgodne z romanipen (Różycka, 2009: 207).

W polskim dyskursie na temat małżeństw mieszanych oprócz przeważających dyskursów na temat młodych małżeństw, porwań, pojawiają się również nieliczne głosy pokazujące wycinek obrazu na temat rytuałów rodzinnych.

Małgorzata Kołaczek, pisząc w swojej pracy „Etniczna mobilizacja Romów a Unia Europejska” (2014) o historycznych i kulturowych percepcjach, wskazuje, iż już w XV wieku dominowało przekonanie, że życie „Cyganów” (Romów) opiera się na rytuałach, tabu i tajemniczych ceremoniach, odnoszących się do małżeństwa, rozwodu, śmierci i nieczystości. Rozpowszechnione były również opinie o różnicach w sposobie ubierania, odżywiania, wykonywanej muzyce, uprawianych profesjach i zamiłowaniu do wędrowania. Dominujące w społeczeństwie przekonania sugerowały, że „Cyganie” kierują się przesądami i „kodeksem kradzieży”, a małżeństwo „Cyganów” zawierane jest poprzez przeskakowanie lub przekraczanie leżącej miotły, zaś rozwód wiąże się z pokazywaniem się nago i ofiarą z konia. Jednak, jak zauważa Kołaczek, trudno stwierdzić, czy Romowie rzeczywiście praktykowali te zwyczaje (s. 63–64).

W kontekście analizy dynamiki społecznej i kulturowej w społecznościach romskich, uwagi jednego z liderów społeczności, odnotowane przez autorkę, rzucają światło na wewnętrzne zróżnicowanie oraz na wyzwania związane z integracją i kooperacją wewnątrz tych społeczności. Lider zauważa, że

Romowie są sami w sobie dość dużym problemem. Kilka grup romskich niekoniecznie współpracujących ze sobą. Jeżeli chodzi o problem w ogóle ze społecznością romską, ja to nazywam społeczność, bo ciągle zapominam o małżeństwach mieszanych, bo sami Romowie... Też jest sytuacja, że Rom to Rom, a ta druga częśćka społeczności romskiej... Są Polacy, którzy żyją razem z Romami, ale nie wolno zapominać o tych ludziach – skoro przyjęli w większości tę kulturę, postępowanie romskie itd., wchodzą w ten klimat romski, nie można o nich zapominać (LP3). (Kołaczek, 2014: 210)

To stwierdzenie podkreśla istotne aspekty życia społeczności romskich, które często uykają uwadze w szerszych dyskusjach na temat integracji i wielokulturowości. Przede wszystkim, lider zwraca uwagę na fakt, że społeczność romska nie jest monolitem, lecz składa się z różnych grup. Ta wewnętrzna różnorodność może stanowić wyzwanie dla kohezji społecznej i efektywnej komunikacji międzygrupowej, zarówno wewnątrz społeczności romskiej, jak i w relacjach z otaczającym społeczeństwem. Kolejnym ważnym aspektem jest kwestia małżeństw mieszanych, które są niejako pomijane w rozważaniach o społeczności romskiej. Małżeństwa te są istotnym elementem dynamiki społecznej, ponieważ wskazują na procesy integracji, wymiany kulturowej i adaptacji. Osoby spoza społeczności romskiej, które wchodzą w związki z Romami i przyjmują elementy kultury romskiej, wnoszą do tej społeczności nowe perspektywy i potencjalnie przyczyniają się do budowania mostów międzykulturowych. Jednak, jak zauważa lider, istnieje ryzyko, że te osoby mogą być pomijane lub niedoceniane w dyskursie na temat tożsamości i kultury romskiej.

Podobne kwestie zauważa romski aktywista z polski, Andrzej Łuczak (2022), w swojej publikacji omawiając zmiany kulturowe, jakie zachodzą u polskich Romów, wspomina o tym, że:

Wymiar przenikania się kultur jest też szerszy. Częściej występują małżeństwa mieszane. Rodziny o podwójnej tożsamości. Romsko-polskie małżeństwa, rodziny o korzeniach romskich z dominującą przynależnością i tożsamością polską. Przenikanie się więc kultury polskiej – romskiej i niemieckiej jest o wiele dalej posunięte niż w innych rejonach kraju. (s. 63)

Z jego wypowiedzi wynika również, że są rejony w Polsce, gdzie przenikanie się kultur poprzez związki mieszane jest zjawiskiem częściej zauważanym. Międzynarodowe badania potwierdzają, że relacje między Romami a Gadziami istnieją od dawna i wciąż są obecne, choć w Polsce brakuje oficjalnych potwierdzeń takich stosunków. Mimo tej luki w danych, analiza literatury wskazuje na trwałą obecność związków między tymi grupami, co jest potwierdzone przez badania przeprowadzone za granicą. Szczególnie godne uwagi są wyniki badań przeprowadzone przez Laurę Szabo w 2021 roku, które pokazują ewolucję wzorców małżeństw i partnerstw w społeczności romskiej na Węgrzech. Badanie, oparte na danych z narodowych spisów ludności przeprowadzonych w latach 1990 i 2011, rzuca światło na zmiany zachodzące w tej społeczności.

Szabo skupia się na analizie występowania partnerstw mieszanych etnicznie oraz na wskaźniku reprodukcji etnicznej w populacji Romów na Węgrzech, postulując zastosowanie tego wskaźnika jako zmiennej predykcyjnej w prognozowaniu demograficznym Romów. W pierwszej części swojej pracy, Szabo dokonuje analizy prevalencji partnerstw endogamicznych (wewnątrzgrupowych) oraz etnicznie mieszanych, biorąc pod uwagę również czynniki determinujące formowanie się związków mieszanych etnicznie.

W dalszym ciągu autorka przedstawia obliczenia dotyczące udziału dzieci pochodzących z związków mieszanych etnicznie, których rodzice identyfikowali ich jako dzieci romskie, oraz analizuje wskaźnik reprodukcji etnicznej mierzony wśród kobiet romskich. Badanie wykazało, że między 1990 a 2011 rokiem nastąpił spadek odsetka Romów w związkach endogamicznych we wszystkich grupach, a wzrosła proporcja partnerstw mieszanych etnicznie. Znacząca większość dzieci z rodzin endogamicznych Romów była identyfikowana przez rodziców jako Romowie w 2011 roku (98,5%), podczas gdy w partnerstwach mieszanych etnicznie jedynie 38,4% dzieci było identyfikowanych jako Romowie, a 57% jako nie-Romowie. Rodzice ze związków mieszanych etnicznie częściej identyfikowali swoje dzieci jako nie-Romów, gdy matka miała mieszane lub nie-romskie pochodzenie, a rodzice mieli 40 lat lub więcej oraz co najmniej wykształcenie zawodowe (mężczyźni) lub średnie (kobiety) i mieszkali w mieście, a także gdy koncentracja ludności romskiej w ich miejscu zamieszkania była niska.

Wskaźnik reprodukcji etnicznej u kobiet romskich i ich dzieci, które identyfikują się przede wszystkim jako Romowie, zmniejszył się z 94,6% w 1990 roku do 89,5% w 2011 roku, co wskazuje na dwukrotny wzrost straty reprodukcji etnicznej w porównaniu z rokiem 1990. Szabo konkluduje, że na Węgrzech zachodzi proces

demograficznej asymilacji etnicznej wśród kobiet romskich. Analiza ta jest kluczowa, ponieważ ujawnia znaczące zmiany demograficzne i społeczne w społecznościach romskich, które mogą mieć długofalowe implikacje dla etnicznej i kulturowej tożsamości. W kontekście polskim, analogiczne badania mogłyby dostarczyć wartościowych wglądów w dynamikę relacji między Romami a społecznością nie-romską, otwierając nowe perspektywy na zrozumienie tych złożonych interakcji. Szabo (2021) podkreśla, że partnerstwa mieszane etnicznie mogą pełnić kluczową rolę w procesie integracji społeczności romskiej, wpływając jednocześnie na percepcję tożsamości etnicznej i kulturowej w obrębie tej społeczności.

Rozpatrując dynamikę relacji romsko-gadziowskich, warto zwrócić uwagę na sytuację w Bułgarii, która stanowi interesujący przypadek w kontekście małżeństw mieszanych. Według raportu opublikowanego przez Program Rozwoju Narodów Zjednoczonych (UNDP) z 20 grudnia 2002 roku na temat Romów w Europie Środkowej i Wschodniej, 19 % respondentów romskich w Bułgarii było zamężnych/żonatych z członkiem większości społecznej. Ciekawym aspektem jest wypowiedź Dyrektora Bułgarskiego Komitetu Helsińskiego (BHC, wypowiedź z 2 marca 2005), który wskazał, że małżeństwa mieszane między Romami a nie-Romami są rzadkim zjawiskiem w Bułgarii, co jest wynikiem dyskryminacji Romów. Ponadto zaznaczono, że małżeństwa między Romami a etnicznymi Bułgarami są mniej powszechne w porównaniu z małżeństwami między Romami a członkami innych grup etnicznych. Dodatkowo podkreślono, że małżeństwa między mężczyzną romskim a kobietą etniczną Bułgarką są bardziej powszechne, głównie ze względu na fakt, że około połowa Romów w Bułgarii wyznaje islam, a zgodnie z tą tradycją kobieta muzułmańska nie może poślubić mężczyzny nie-muzułmanina. Zauważono również, że małżeństwa między kobietami romskimi a mężczyznami muzułmańskimi, którzy nie są etnicznymi Bułgarami, mają miejsce w Bułgarii.

Te informacje rzucają światło na złożoność i różnorodność doświadczeń małżeństw mieszanych w kontekście romskim, podkreślając zarówno wyzwania, jak i możliwości, jakie niosą ze sobą takie związki. W przypadku Bułgarii kontekst kulturowy, religijny i społeczno-ekonomiczny odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu dynamiki tych relacji, co jest ważnym przypomnieniem o potrzebie uwzględniania lokalnych kontekstów w badaniach nad relacjami międzykulturowymi.

W kontekście badań nad złożonymi relacjami między Romami a Gadziami istotne są prace Juana F. Gamelli i Vasile'a M. Munteana (2013), które koncentrują się na małżeństwie, rodzinie i strategiach reprodukcyjnych wśród Romów rumuńskich, migrujących po okresie transformacji postsocjalistycznej z Rumunii do ponad 16 krajów w Europie Zachodniej i Ameryce Północnej. Te badania, oparte na długoterminowej etnografii współpracowniczej, umożliwiły rekonstrukcję 807 związków małżeńskich utrzymywanych w latach 1938–2022. Autorzy wskazują, że obecnie rodziny w tej społeczności romskiej charakteryzują się transnarodowością i utrzymują intensywne interakcje społeczne za pomocą technologii cyfrowych. Analiza ta eksploruje półautonomiczny

porządek społeczny, rekonstruowany i utrwalany przez system małżeński i pokrewieństwo, który obejmuje genderowe formacje oraz autonomiczne cykle rozwoju domostw.

W analizowanym systemie centralne miejsce zajmuje niezwykle skuteczny, choć często niejawnie zakładany reżim reprodukcyjny, tradycyjnie postrzegany jako biologicznie determinowany i marginalizowany w analizach kulturowych. Małżeństwa w tej społeczności romskiej są charakterystyczne przez ich powszechność, młodzienny wiek, pronatalizm oraz endogamię, często związki są aranżowane. Młodzież angażuje się w te procesy, wpływając na decyzje rodziców lub razem podejmując ucieczkę, co prowadzi do negocjacji między prawami starszyny a rosnącym wpływem i kompetencjami cyfrowymi młodych osób. Na podstawie własnych spostrzeżeń również zauważam podobne działania, które pokazują, że młode osoby poznają się w sieci, a następnie decydują się na „ucieczkę”², jeśli starszyna dwóch stron nie wyraża na to zgody. I takie praktyki również można zaobserwować wśród polskich Romów.

Prezentowane badania rzucają światło na mechanizmy, które umożliwiają społeczności romskiej utrzymanie spójności w obliczu transnarodowej migracji i cyfryzacji, pokazując, jak tradycyjne wartości i struktury są transformowane, a jednocześnie zachowywane dzięki technologiom cyfrowym. Badania podkreślają również, jak negocjacje między pokoleniami i płciami przyczyniają się do ewolucji tradycyjnych praktyk w społeczności Romów, otwierając nowe możliwości dla młodszych członków społeczności przy jednoczesnym zachowaniu kluczowych elementów ich tożsamości kulturowej.

Dynamikę budowania relacji mieszanych pokazują także badania prowadzone przez Cinderellę Komolafe, Georginę Csordás i Beatę Dávid (2023), które skupiały się na związkach i małżeństwach międzyetnicznych między Romami a nie-Romami na Węgrzech. Obejmowało ono 533 respondentów romskich i koncentrowało się na tożsamości etnicznej oraz strategiach tożsamości romskiej, biorąc pod uwagę różne podgrupy romskie (Beas, Oláh, Romungro). Wyniki pokazały, że strategia tożsamości romskiej miała wpływ na wybór partnera nie-Romskiego. Osoby, które identyfikowały się z większością społeczną, częściej wybierały partnerów nie-Romskich, podczas gdy ci, którzy uważali się za część społeczności romskiej, preferowali partnerów romskich. Badanie to wskazuje na złożoność i wielowymiarowość procesów adaptacji kulturowej w kontekście związków międzyetnicznych.

Warto także wspomnieć, jak sytuacja wygląda u hiszpańskich Romów. Badania Gamella, Álvarez-Roldán (2023), pokazują, że w ciągu ostatnich pięciu stuleci,

---

² Ucieczka stanowi nieformalną strategię dla obu młodych osób, umożliwiającą im radzenie sobie z patriarchalnymi strukturami społecznymi. Poprzez tę decyzję wyrażają swoją autonomię i zdolność do kształtowania własnego losu. Osoby, które decydują się na „ucieczkę”, stawiają starszynę w sytuacji konieczności wyrażenia zgody, co można interpretować jako akceptowaną formę rozwiązania problemu. Warto podkreślić, że ten sposób postępowania nie jest regułą ani powszechnie akceptowaną praktyką we wszystkich społecznościach Romów na świecie. Stanowi on jedną z wielu strategii wchodzenia w związki, która wynika z istniejącej luki w ramach szeroko rozumianych zasad romanipen.

społeczność Gitano/Calé³ w Hiszpanii, charakteryzująca się silnym przywiązaniem do własnych tradycji i kultury, wykazywała znaczną preferencję do zawierania małżeństw wewnątrz swojej etnokulturowej wspólnoty. Ta tradycja endogamii, będąca fundamentem zachowania tożsamości i spójności społecznej, zaczęła jednak ulegać zmianom w ostatnich dekadach. Badania autorów pokazują, że coraz częściej obserwuje się wzrost liczby małżeństw mieszanych, co stanowi przełom w zachowaniach i praktykach małżeńskich społeczności Cale, wprowadzając nowe dynamiki w struktury rodzinne, tożsamość oraz relacje z większościowym społeczeństwem. Analiza tej historycznej transformacji, przeprowadzona na obszarze Andaluzji – regionie z jednym z najwyższych skupisk ludności romskiej w Zachodniej Europie – dostarcza cennych wglądów w procesy adaptacji i zmian w obrębie społeczności Cale. Badania etnograficzne i historyczno-demograficzne, obejmujące rekonstrukcję 3336 rodzin romskich z lat 1900–2006, wykazało, że odsetek małżeństw mieszanych wzrósł z 12,6% do ponad 25% w pierwszej dekadzie XXI wieku, przy czym w niektórych lokalizacjach połowa niedawnych małżeństw Gitano była mieszana. Wyniki te wskazują na znaczącą zmianę w praktykach małżeńskich, która może mieć dalekosiężne konsekwencje dla przyszłych pokoleń tej społeczności.

Z badań Gamelli i Álvarez-Roldána (2023) wynika, że lokalne środowisko odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu tendencji do zawierania małżeństw mieszanych. Historia poszczególnych miejscowości tworzyła różnorodne międzykulturowe konteksty, co przekładało się na zróżnicowane poziomy małżeństw mieszanych. Ponadto zauważono, że większość małżeństw mieszanych stanowią związki kobiet romskich z mężczyznami spoza ich społeczności, co stanowi odwrócenie wcześniejszych trendów endogamicznych. Kobiety te, wchodząc w małżeństwa mieszane, często później decydują się na macierzyństwo i mają mniej dzieci niż ich rówieśniczki w związkach endogamicznych, co może wskazywać na ich rolę jako pionierki w zmianach demograficznych wśród kobiet Cale. Zdaniem badaczy wzrost mobilności społecznej wśród niektórych rodzin romskich może zatem przyczyniać się do przewartościowania tradycyjnych norm na rzecz większej homogamii społeczno-ekonomicznej i edukacyjnej, co stanowi wyzwanie dla dotychczasowej endogamii etnicznej (Gamella, Álvarez-Roldán, 2023). Te badania podkreślają złożoność procesów społecznych i kulturowych zachodzących w społeczności romskiej, wskazując jednocześnie perspektywę dla szerszego zjawiska, jakim są małżeństwa mieszane i ich wpływ na społeczności etniczne i kulturowe na całym świecie.

Brak podobnych perspektyw w polskiej nauce jest zastanawiający, ponieważ pokazanie rzeczywistego funkcjonowania takich relacji w Polsce, z punktu widzenia ich uczestników, pozwoliłoby na przełamanie przeważającego dyskursu na temat zaburzonych relacji romsko-gadziowskich. Jako Romka i badaczka sama jestem zdumiona tym, jak rasistowskie dyskursy mogą być reprodukowane w literaturze naukowej,

³ Nazwa własna – Romowie hiszpańscy.

a dzieje się tak po części dlatego, że w akademii nie ma wystarczającej reprezentacji Romów, która mogłaby reagować na pojawiające się uproszczenia i stereotypy na forum akademickim. Brak tego głosu i jego konsekwencje (dostrzeżone już na arenie europejskiej, zob. Mirga-Kruszelnicka 2018, Hancock 2019, Kocze 2019) mają również wpływ nie tylko na wyniki badań i ich interpretacje, ale także na rodzaj komunikatów dotyczących Romów w przestrzeni publicznej.

Podsumowując w polskiej literaturze naukowej rzuca się w oczy brak badań wskazujących nie tylko na bezkonfliktowe, harmonijne relacje Romów i Gadziów, a co za tym idzie, badań wskazujących na różnorodność strategii rozwiązywania konfliktów rodzinnych wewnątrz związków międzykulturowych.

Przegląd metodologiczny

Chcąc naświetlić skomplikowany proces docierania się i życia par mieszanych, korzystam z dwóch rodzajów danych. Pierwsze pochodzą z mojej pracy magisterskiej „Analiza porównawcza systemów wartości i miłości w związkach mieszanych” (2017), w której podejmuję analizy szerszego zakresu przypadków (romsko-romskie, gadziowsko-gadziowskie i mieszane). Głównym celem badania była analiza systemu wartości. Wykorzystałam metodę ilościową, stosując test PVQ-R3-m (Portrait Values Questionnaire) Shaloma Schwartza w polskiej adaptacji Jana Ciecucha (2013), aby zmierzyć preferencje wartościowe uczestników. Ponadto zastosowałam kwestionariusz do kategoryzacji respondentów jako Romów lub Gadziów. Kwestionariusz składa się z 57 stwierdzeń, które dotyczą opisów różnych osób. Respondenci mieli za zadanie oszacować stopień podobieństwa danego opisu w stosunku do siebie na 6-stopniowej skali. Odpowiedzi respondentów zbierane były przez dwa miesiące od lutego 2017 do kwietnia 2017.

W badaniu wzięło udział 134 osób. Z czego 34 osoby były w związkach mieszanych, 50 osób w związkach romsko-romskich, a kolejnych 50 osób w związkach gadziowsko-gadziowskich. Wyniki badań stanowią podstawę do dalszej dyskusji, do danych jakościowych.

W ramach przygotowania niniejszego artykułu posłużyłam się wywiadami jakościowymi, przeprowadzonymi w kontekście projektu OPUS⁴, którego metodologia opierała się na badaniach etnograficznych i autoetnograficznych, z wykorzystaniem metod jakościowych. W tym podczas mojego uczestnictwa w Międzynarodowym Seminarium „Romani Translation”, które odbyło się w na przełomie czerwca i lipca 2023 r. Wywiady te, realizowane w latach 2019–2023 na terenie Polski, stanowią

---

⁴ „Transnarodowe życie polskich Romów – migracje, rodzina i granice etniczne w zmieniającej się Unii Europejskiej” projekt realizowany w ramach grantu OPUS 16. Projekt skupiał się na badaniu migracji polskich Romów i ich transnarodowego życia w kontekście zmian w funkcjonowaniu UE dotyczących reżimów mobilności, w wymiarze historycznym i antropologicznym.

podstawę dla przeprowadzonej analizy. W niniejszej pracy wykorzystałam fragmenty wywiadów z różnorodnymi respondentami, w tym z:

Grupa Bergitka – kobiety:

52 lata, wykształcenie podstawowe: [K_52_B_CH]

35 lat, wykształcenie zawodowe: [B_K_35_NB]

24 lata, wykształcenie średnie: [B_K_24_M] / [L.24BR. G.26.M]

Grupa Bergitka – mężczyźni:

37 lat, wykształcenie zawodowe: [M_37_B_NB]

18 lat, wykształcenie zawodowe: [B_M_18_L]

Gadziowie żyjący z kobietami romskimi:

41 lat, wykształcenie zawodowe: [R_G_41_M]

26 lat, wykształcenie zawodowe: [M.26.G.M]

Grupa Polska Roma – mężczyźni:

52 lata, wykształcenie zawodowe: [S_M_52_PR_P]

23 lata, wykształcenie wyższe: [PR_M_23_K]

20 lat, wykształcenie zawodowe: [AiK_M_20_PR_P]

Ponadto podczas pobytu na wizycie studyjnej w Kanadzie na Międzynarodowym Seminarium dotyczącego języka Romani (2023), miałam okazję poznać Romów z innych krajów, takich jak Grecja, Słowacja, Czechy. Podczas tej wizyty przeprowadzałam z nimi wywiady na potrzeby badań doktorskich. W tym artykule wykorzystuję fragment wywiadu Roma z grupy Rom z Grecji z grupy Xorahane (24 lata, wykształcenie wyższe, [N_M_24_K]) oraz Romni (22 lat, wykształcenie wyższe, [K_K_22_S]) ze Słowacji z grupy Rumungro. Wykorzystane dane są anonimowe, z zachowaniem zasad odpowiedzialności naukowej i etyki badawczej (Denzin, Lincoln, 2011; Lincoln, Guba, 1985), chroniąc prywatność uczestników, stosując pseudonimy i anonimizując dane identyfikujące.

Analiza i dyskusja danych

W badaniach z pracy magisterskiej (2017) zauważyłam, że respondenci często artykułują podwójną tożsamość: pierwotną, determinowaną przez pochodzenie, i wtórną, wynikającą z relacji z partnerem z innego kręgu kulturowego. Zjawisko to wydaje się nasilone w kontekście płci, gdzie kobiety, szczególnie nieromskie, częściej adaptują wartości swoich partnerów. Podobne obserwacje pojawiają się w badaniach Schwartz i Mare (2005), w których autorzy wskazują na strategię hipergamii, sugerującą wybór przez kobiety partnerów o wyższym statusie społeczno-ekonomicznym. Z analizy danych wynika, że związki polsko-romskie kładą dość silny nacisk na relacje z osobami oraz poszanowanie tradycji i kultury. Występuje duże podobieństwo między związkami romsko-romskimi a polsko-romskimi. Kategorie takie jak pokora, przystosowanie

do ludzi i reguł, tradycja, władza nad ludźmi są na podobnym lub wyższym poziomie w porównaniu ze związkami polsko-polskimi. Może to świadczyć o przyjęciu pewnego systemu wartości przez jednego z partnerów, w tym przypadku mogą to być partnerzy polscy. W sytuacjach, gdy partnerzy reprezentują odmienne style wartości, jeden z partnerów może narzucić określony styl życia w związku. Można zauważyć podobną tendencję w związkach mieszanych kulturowo. Podobne kategorie dominują również w zależności od pochodzenia etnicznego i systemu wartości. Oznacza to, że pary mieszane mogą wyznawać podobne zasady, jak respondenci społeczności romskiej. Wyniki moich badań z pracy magisterskiej wskazują, że mężczyźni częściej zachowują swoją kulturową tożsamość, nawet w związkach międzykulturowych. Potwierdzają, to również badania Kohna (1998), poszukiwanie partnerów z mniej konserwatywnych środowisk dla większej swobody. Jednakże na ten trend mogą wpływać silne tradycje i więzi rodzinne w społeczności romskiej. Wyzwania te mogą prowadzić do konfliktów, izolacji społecznej, a nawet społecznej ekskomunikacji (mageripen) wśród Romów. Ankieta badawcza wprawdzie miała małą próbę, porównywano trzy różne kategorie związków i analizowano jednym narzędziem system wartości, niemniej pokazuje tendencje związków, w których osoby negocjują swoje wartości, są podatne na zmiany i nie są stałe. Ogólnym wnioskiem płynącym z analizy ankiety jest fakt, iż związki romsko-gadziowskie pielęgnują wartości, które bliskie są romskim stronom związku, inaczej mówiąc partner nie-romski dostosowuje się do świata romskiego, poniekąd przejmując wyznawane wartości przez partnera. W celu większego ziuansowania tych danych ilościowych, posłużę się wspomnianymi wyżej danymi jakościowymi, które pokazują te procesy odnosząc się do indywidualnych przypadków.

Stereotypy dotyczące zawierania związków Romów w Polsce

Istnieje wiele stereotypów dotyczących związków (formalnych i nieformalnych) w społeczności romskiej, począwszy od porwań po małżeństwa dzieci. Ważne jest zrozumienie, że praktyki małżeńskie różnią się w zależności od grupy Romów i miejsca zamieszkania, a czynniki, takie jak adaptacja kulturowa i migracja mogą wpływać na te zwyczaje. W kulturze romskiej, podobnie jak w wielu innych, założenie rodziny jest jednym z najważniejszych etapów życia. W literaturze podkreśla się ekskluzywność kultury romskiej, która preferuje zawieranie małżeństw w obrębie własnej społeczności w celu zachowania ciągłości kulturowej i genetycznej (Okely, 1983; Sutherland, 1975). Współczesne badania, które przytoczyłam wyżej, nad społecznościami romskimi coraz częściej wskazują na złożoność i różnorodność praktyk małżeńskich, które nie zawsze można opisać jednoznacznie jako endogamiczne. Zmieniające się konteksty ekonomiczne, społeczne oraz kulturowe mogą sprzyjać większej otwartości na związki z osobami spoza społeczności romskiej. Również działania na rzecz integracji społecznej i edukacyjnej, a także mobilność społeczna i migracje, mogą prowadzić do

stopniowego łagodzenia tradycyjnych norm endogamicznych. Odwołując się do prac Okely'ego i Sutherlanda jako punktu wyjścia, kluczowe jest przeprowadzanie badań nad małżeństwami w społecznościach romskich w Polsce, aby zrozumieć, jak tradycyjne wzorce adaptują się do zmieniającej się rzeczywistości, oraz jakie nowe formy relacji i tożsamości są kształtowane w obliczu współczesnych wyzwań. Związki mieszane mogą stanowić wyzwanie, gdyż wymagają wprowadzenia i nauczenia nowej osoby zasad kultury romskiej, w tym języka romskiego. Generalizowanie tych praktyk byłoby błędem, jednak w większości przypadków oczekuje się, że osoba wchodząca w związek z Romem/Romni dostosuje się do kultury romskiej, a w przypadku Romów przenoszących się do domu Gadzia – do kultury partnera.

Tradycyjny patriariat i hierarchia władzy, wraz z kolektywistyczną kulturą w społecznościach romskich, sprawia, że opinie innych, zwłaszcza starszych, są istotne w kontekście doboru partnera, co wpływa również na pozycję rodziny i jednostki w społeczeństwie. Poniżej warto przedstawić cytat Gadzia, który został członkiem rodziny romskiej. Od 5 lat jest partnerem kobiety romskiej z grupy Bergitka. Mieszkają razem w innym niż najbliższa rodzina partnerów mieście. Jeszcze nie mają dzieci, planują założyć własną rodzinę.

B [badaczka]: A co cię bardziej najbardziej rozśmieszyło może, jak się zetknąłeś z rodziną? Albo zdziwiło?

T: Co mnie mogło zdziwić? W sumie mogło mnie to zdziwić... Mogło mnie zdziwić to takie podejście w rodzinie, bardziej takie, że są wszyscy w grupie. Na przykład taki temat z pomaganiem, że jak jednemu się coś dzieje, nieważne, gdzie są wszyscy, bo wszyscy, nawet jak nie rozmawiają z tym członkiem rodziny, bo nieraz tak jest, to jest normalne, to wszyscy na przykład zaczynają pomagać, rozmawiać ze sobą, żeby pomóc tej jednej osobie. Tak w sumie jest.

B: I to jest?

T: No i to jest takie dziwne, takie trochę dziwne. Bo w polskich rodzinach, jak na przykład jest ktoś w rodzinie, nie rozmawia z kimś, to się to już później tak rozchodzi. A u was jest w sumie tak, że co by się nie działo, no to jesteście razem. [M.26.G.M]

Analizując ten fragment, można zauważyć pewne elementy, które są specyficzne dla kultury romskiej w kontekście związków romsko-gadziowskich. Rozmówca odnosi się do intensywnego poczucia wspólnoty i solidarności rodzinnej obecnej w społeczności romskiej. Rozmówca zwraca uwagę na to, że nawet jeśli członkowie rodziny nie utrzymują regularnego kontaktu lub doświadczają konfliktów, wszyscy skupiają się na pomocy, gdy któryś z członków rodziny doświadcza problemów. Ten aspekt może być zaskakujący dla osób pochodzących z kultur, gdzie relacje rodzinne mogą być mniej zbliżone lub gdzie konflikty rodzinne mogą prowadzić do długotrwałego zerwania kontaktu. Na koniec, rozmówca porównuje to doświadczenie do tego, co obserwuje w rodzinach polskich (czyli gadziowskich), sugerując, że tam podobne konflikty mogą prowadzić do długotrwałych podziałów. Ta opinia sugeruje, że społeczność romska

kładzie nacisk na strategię pokonywania nieporozumień czy konfliktów dla dobra spójności rozbudowanej gałęzi rodziny, która jest wartością nadrzędną. Z własnej obserwacji i wiedzy empirycznej, jako insiderka, mogę stwierdzić, że kwestia paciwu odgrywa znaczącą rolę w zrozumieniu dynamiki relacji między Romami a Gadziami.

Różnice w postrzeganiu obowiązków finansowych i priorytetów mogą prowadzić do nieporozumień i konfliktów, zwłaszcza jeśli partner Gadzio nie jest w pełni świadomy znaczenia tych praktyk w kulturze romskiej. Rozumienie i szacunek dla tych tradycji są kluczowe dla harmonijnego współistnienia i integracji między Romami a Gadziami, a także dla sukcesu związków mieszanych. Wymaga to otwartości, komunikacji i gotowości do wzajemnego uczenia się i adaptacji, aby zarówno wartości kulturowe Romów, jak i oczekiwania ich partnerów Gadziów były respektowane i harmonijnie współistniały.

W kontekście opisanych wcześniej dynamik związanych z paciwiem i zarządzaniem wydatkami rodzinnymi w związkach mieszanych, istotne jest również uwzględnienie sposobów, w jakie mężczyźni i kobiety romscy działają, aby przeciwstawiać się stereotypom i budować pozytywne relacje z rodzinami gadziowskimi. Moje obserwacje, wskazują, że mężczyźni romscy, działając z własnej inicjatywy i obawiając się ostracyzmu ze strony rodziny gadziowskiej, starają się aktywnie przeciwstawiać stereotypowi dotyczącym braku aktywności zawodowej. Podobne działanie obserwuje się w przypadku kobiet romskich, które dążą do zawodowej emancypacji. Ta proaktywna postawa ma na celu przełamywanie utrwalonych uprzedzeń i budowanie pozytywnego wizerunku w rodzinach mieszanych.

Takie zachowania są szczególnie ważne w kontekście paciwu, gdzie demonstracja szacunku i gościnności ma kluczowe znaczenie. Chciałam również dodać, że mam swoje obserwacje, zdobyte podczas badań. W związkach mieszanych, gdzie elementy kulturowe są negocjowane między partnerami z różnych środowisk, aktywność zawodowa i zaangażowanie w życie rodzinne ze strony Romów mogą służyć jako most międzykulturowy, ułatwiający wzajemne zrozumienie i akceptację. Dążenie do zawodowej emancypacji i przeciwstawianie się stereotypom przez kobiety romskie nie tylko wzmacnia ich pozycję w rodzinie i społeczności, ale również przyczynia się do zmiany percepcji Romów w oczach partnerów Gadziów i ich rodzin.

W takim kontekście, zarówno mężczyźni, jak i kobiety romscy w związkach mieszanych mogą odgrywać kluczową rolę w przełamywaniu barier kulturowych i społecznych, promując większe zrozumienie i współpracę między społecznościami. Ich wysiłki na rzecz aktywności zawodowej i osobistej inicjatywy nie tylko przeciwstawiają się negatywnym stereotypom, ale również budują fundament dla bardziej integracyjnych i harmonijnych relacji międzykulturowych.

Początki relacji międzykulturowej

W społeczności romskiej, szczególnie w kontekście wyboru partnerów życiowych, strategie matrymonialne ulegają wpływowi procesów modernizacyjnych, zmieniających się ról płciowych oraz oczekiwań wobec przyszłych małżonków. Te zmiany zachodzą w podobnym stopniu, jak w społeczeństwach nieromskich. Dotyczą one chociażby emancypacji kobiet. Kobiety romskie w coraz większym stopniu zdobywają wykształcenie i osiągają społeczny awans (zgodnie z raportem Roma Civil Monitor, 2019), co kształtuje ich oczekiwania wobec partnerów. W związku z tym, zwłaszcza te z aspiracjami zawodowymi, często celowo szukają kandydatów spoza swojej społeczności. Jest to widoczne w badaniach i wywiadach, jak na przykład w przypadku respondentki, która miała wcześniej nieudany związek z mężczyzną Gadziem. Zdecydowała się poszukać na portalu randkowym kolejnego partnera spoza społeczności. Poniżej jej doświadczenia związane z poznaniem rodziny partnera. Jest to dziewczyna, która jest aktywna zawodowo, posiada wykształcenie umożliwiające jej realizację siebie, uczestniczy w szkoleniach zawodowych i społecznych na rzecz Romów. Z rozmów, które z nią przeprowadziłam, wiem, że nie zdecydowała się na związek z Romem, gdyż nie było żadnego kandydata, który spełniałby jej indywidualne wymagania.

Warto przytoczyć poniżej fragment rozmówczyni, opowiada o stresie, jakiego doświadczyła na początku tej relacji:

B: Ok. Powiedz mi, co ty byś chciała wprowadzić, coś takiego, oprócz tego, że się nie je wczorajszego?

L: Praktycznie to bym chciała, żeby więcej rozumiał w moim języku. To na pewno. Bo mniej więcej rozumie niektóre słowa, ale nie mówi i dużo nie rozumie, a chciałabym, żeby umiał. Co jeszcze? Co do ślubu no to wydaje mi się, że to między nami jest taka decyzja, że musimy się jakoś dogadać co do tego. No i w sumie to nic.

B: A bałaś się rodziny?

K: Bałam się. Bałam się rodziny, zwłaszcza jego brata, bo jest łysy. Łysy i niski, i umięśniony.

T: Typowy Polak taki.

L: Typowy taki Polak. Jego się bałam, stresowałam się. No, ale okazał się fajnym facetem, też tam nic nie ma do mnie, do mojego pochodzenia.

T: Bo zazwyczaj jest tak, że Polacy mają jakieś obiekcje w stosunku do Romów. Już jest z góry takie przeświadczenie, że tak jest i tyle. Tak samo w drugą stronę Romowie nie trzymają z Polakami. Po prostu jest tak.

L: Już się tak przyjęło, nie?

T: Tak się przyjęło i...

L: A co do zasad, które wprowadziłam to jeszcze jest to, że nie chodzi w spodenkach. W sensie, nie chodzi w spodenkach w miejscu takim, gdzie nie wypada, czyli na przykład przy mojej mamie, przy siostrze, nie chodzi krótko ubrany, tylko ma długie spodnie. Bo u nas jest taka tradycja. Ale w takich spodenkach jak ty tutaj masz, do kolana, spoko. Tylko on jak ma to ma zawsze te sportowe takie na siłownię. Kiedyś przyszedł, no to był pierwszy i ostatni raz, kiedy on przyszedł w takich spodenkach. [L.24BR. G.26.M]

Respondentka, mimo tego że żyje w związku mieszanym, sama nie jest daleka od stereotypów, które ma na temat „typowych Polaków”. Z rozmowy z nią wiem, że wynika to z jej złych doświadczeń życiowych, których doświadczała w szkole i w pracy. Jednak mimo tych doświadczeń, ma swoje preferencje dotyczące związku i kandydatów.

K mówi, że obawiała się rodziny swojego partnera, zwłaszcza jego brata. Ten strach wynikał głównie z wcześniejszych doświadczeń dyskryminacyjnych. Jednak z czasem K odkryła, że jej strach był nieuzasadniony. Jednocześnie to sugeruje, że stereotypy i uprzedzenia mogą być przeszkodą w budowaniu relacji partnerskiej i rodzinnej. Ponadto, respondentka pokazuje, że stara się włączać w życie kulturowe swojego partnera, ucząc go zasad kulturowych. Można przypuszczać, że znajomość tych zasad ma pomóc jej partnerowi w adaptacji w rodzinie romskiej, co oczywiście ma zapobiec ich odrzuceniu. Rodzina może odbierać to jako formę wyrażenia szacunku. Ponadto, formułuję własną hipotezę w tym kontekście. Uważam, że zgodnie z teorią zagrożonej tożsamości społecznej (Turner, 1975; Tajfel, 1982), osoby, które obawiają się bycia postrzeganymi jako „gadzikani”⁵, będą dążyły za wszelką cenę do bycia częścią grupy, a nie pozostawiania poza nią. Dlatego praktykowanie zasad kulturowych, charakterystycznych dla konkretnej grupy, jest działaniem mającym na celu dostosowanie się kulturowe. Teoria Turnera podkreśla, jak procesy kategoryzacji społecznej wpływają na postrzeganie siebie i innych w kontekście grupowym, co może prowadzić do wzmacniania tożsamości grupowej w obliczu zagrożenia. W przypadku respondentki, jej wysiłki w nauczaniu partnera zasad kulturowych mogą być postrzegane jako strategia minimalizowania zagrożenia dla tożsamości grupowej, zarówno jej własnej, jak i jej partnera w kontekście społeczności romskiej.

Partnerzy, którzy decydują się na samodzielność, mają możliwość ustalania własnych zasad panujących w ich domu. Dotyczy to takich aspektów, jak język używany na co dzień, metody wychowania dzieci, rozwój osobisty i inne istotne wartości. Zacytujmy jeden z dialogów:

B: Czyli... bo teraz jak mieszkacie razem ze sobą, to już rozumiem, nie ma jakichś takich, że wprowadza (imię zmienione) jakieś zasady, reguły?

T: Nie, jest luźno. Jest bardzo luźno. Wiesz, podejście między nami jest takie...

L: Kłamiesz. Nie jesz wczorajszego.

T: O, nie jem wczorajszego.

B: Nie jesz wczorajszego jedzenia?

T: Tak, bo już mnie tak nastawiła. Ona zaczęła nie jeść, no to... Znaczy, ona nie jadła, a ja zacząłem nie jeść. [L.24BR.G.26.M]

---

⁵ Rozumieni Gadzikani jako osoby, które przestają być uznawane za część społeczności Romów, gdy ich zasady, system wartości, tożsamość społeczna oraz zachowanie przestają być uznawane za romskie. Tej oceny dokonuje społeczność, z której dana jednostka się wywodzi. To, czy ktoś jest uznawany za Gadzikano, czyli „nie-romski”, wynika z interakcji kulturowych, osobistych wyborów i relacji wewnątrzspołecznych. To kompleksowy proces, który może mieć istotne konsekwencje dla pozycji społecznej jednostki oraz jej relacji z rodziną i społecznością, w której już nie jest uznawana za jej część.

T, będąc w związku z osobą o romskim pochodzeniu, dostosował się do jej zwyczaju niejedzenia „wczorajszego” jedzenia. To świadczy o elastyczności i gotowości do adaptacji w związkach międzykulturowych, gdzie partnerzy mogą przejmować nawyki i praktyki kulturowe drugiej strony. Niejedzenie „wczorajszego” jedzenia odzwierciedla kulturowy nacisk na świeżość i jakość pożywienia w niektórych społecznościach romskich. W kontekście gościnności, podkreśla to również znaczenie serwowania gościom wyłącznie świeżych posiłków, co może być odbierane jako forma szacunku i dbałości o dobrostan gości. Fragment ukazuje, jak specyficzne zwyczaje mogą wpływać na codzienne życie w związkach międzykulturowych. Adaptacja do takich zwyczajów może być oznaką szacunku, ale również może wprowadzać pewne napięcia lub wymagać kompromisów. Przykład ten ilustruje, jak elementy kulturowe, takie jak zwyczaje żywieniowe, są integralną częścią codziennego życia i mogą być ważnym aspektem w budowaniu zrozumienia i harmonii w związkach międzykulturowych.

Wybór partnera spoza społeczności romskiej stawia jednostkę wobec wyzwania przystosowania się do nowych zwyczajów i tradycji. Jest to proces zmagania się z oczekiwaniami społeczności romskiej, jednocześnie próbując zachować własną tożsamość i akceptować reguły romskiego kodu kulturowego, czyli romanipen. Warto również przytoczyć fragment rozmowy, w której Romni z grupy Rumungro oraz Rom z grupy Xorahane (o dość konserwatywnym kodzie obyczajowości, tradycyjnym) dyskutują na temat mieszanych związków oraz perspektywy Romów dotyczącej przyjmowania mężczyzn i kobiet do rodzin romskich.

O: Jeśli chodzi o małżeństwa w mojej rodzinie, kiedy kobieta wchodzi w związek, musi przyjąć tożsamość Romki. Nie ma wyboru... Natomiast mężczyźni, kiedy mężczyzna wchodzi w związek, kobieta idzie z nim, a my zapominamy jej imię. Przez trzy lata. Wiele lat nie wymawiamy jej imienia. Niektóre rodziny na tyle kochają swoje córki, że rzeczywiście się z nimi pogodzą. Ale w większości przypadków, jak mówią w mojej rodzinie, dlaczego miałbym zbliżyć się do swojej córki, skoro i tak oddam ją innemu mężczyźnie? Mówią tak, rozumiesz? Mówią takie rzeczy i są przygotowani. Już odcinają się od córki. Jednak, kiedy syn przyprowadza do domu Gadzi, nawet najbardziej tradycyjna rodzina, większość czasu jest zadowolona, bo wiedzą, że sama odejdzie... [N_M_24_K]

Ten fragment pokazuje także, że w niektórych grupach i rodzinach romskich zdecydowanie inne konsekwencje ponoszą kobiety a inne mężczyźni, jeśli chodzi o wchodzenie w związek z kimś spoza społeczności. Jednak respondent jest świadomy również tego, że bardzo dużo zależy od rodziny, klanu, który decyduje o tym, na ile może zerwać kontakty z taką kobietą. Rozmówca ten sugeruje także z własnej perspektywy, że Gadzi raczej nie zaakceptuje kultury Romów, być może to są jego doświadczenia i obserwacje, dlatego jego zdaniem kobieta jest gotowa odejść w każdej chwili.

Czy to jest kwestia fetyszyzacji? Myślę, że nikt naprawdę nie chce przechodzić przez to, tylko po to, żeby móc powiedzieć, że są częścią rodziny Romów. Jeśli tak się dzieje, to jest prawdziwa miłość do kultury, i ja to doceniam i Kocham. [N_M_24_K]

O2: Właściwie bardzo nie lubię się z tobą zgadzać. Przez długi czas myślałam, że tak nie jest. Nie, nie, możemy. Wiesz, nie jesteśmy aż tak różni. Możemy to jakoś naprawić, wiesz, bo spotykałam się z Gadzio i myślałam, że to może zadziałać. Możemy wszystko połączyć, ale potem było tylko coraz gorzej i gorzej. I teraz myślę, że nigdy więcej, wiesz. [K_K_22_S]

Powyższy fragment przedstawia różne perspektywy i doświadczenia związane z interakcją kultur w kontekście relacji romsko-gadziowskich. Rozmówczyni dzieli się swoim osobistym doświadczeniem i ewolucją poglądów – od początkowej nadziei na harmonię i integrację kultur, aż do ostatecznego rozczarowania i decyzji o unikaniu takich relacji w przyszłości. Jej osobiste doświadczenia pokazują, że mimo jej otwartości, jak również otwartości jej rodziny, związek ten nie przetrwał. Z przeprowadzonych przeze mnie rozmów z nią wynikało, że rodzina rozmówczyni była otwarta na jej związek, rodzice dali jej pełną swobodę w wyborze przyszłego partnera. Jednak różnice w systemach wartości okazały się zbyt duże, a ona czuła się nie na miejscu w jego rodzinie. Miała wrażenie, że musi nieustannie udowodniać, że jest inna niż stereotypowa Cyganka. Był to dla niej zbyt duży wysiłek emocjonalny, któremu nie była w stanie poddać. Nie odczuwała również wsparcia ze strony partnera, który – jak to ujęła – „stanąłby w jej obronie” w sytuacjach trudnych i konfliktowych. Wprowadzenie do społeczności osoby „Gadziowskiej” wymaga od niej adaptacji, jak również od Romów tolerancji dla zachowań partnera, które mogą odbiegać od tradycyjnych praktyk. Dodatkowo, płeć osoby wprowadzanej do społeczności ma istotne znaczenie – od kobiet oczekuje się przede wszystkim przekazywania tradycji, a od mężczyzn szacunku dla praw i zwyczajów domu, do którego wchodzi. W tym kontekście, cytata od Roma z grupy Bergitka, 18 lat, podkreśla wygodę związku z osobą z tej samej społeczności, która zna i rozumie obowiązujące tam zasady:

Nie chciałoby mi się uczyć od nowa wszystkich zasad jakiejś Polki, a tak z naszymi nie ma problemu, wie, jak się ubrać, jak zachować, w majtkach nie paradować przy starszych, wie jak się odezwać do starszych, potrafi zachować się. [B_M_18_L]

Wybór partnera spoza społeczności romskiej wiąże się z koniecznością zrozumienia i przyjęcia pewnych zasad romanipen. Wybór jest często kierowany opiniami rodziny, które oceniają pochodzenie potencjalnego partnera, jego reputację, zdolności, majątek, znajomość języka romskiego i zasad romanipen. Te czynniki są często ważniejsze niż wygląd, co potwierdza cytata od tej samej osoby:

znaczy wygląd, dla mnie jest na ostatnim miejscu, nie, wolę mieć brzydką dziewczynę, ale dopasowaną do mnie niż ładną. [B_M_18_L]

Z danych, jak i mojego doświadczenia i obserwacji znanych mi rodzin mieszanych, wchodzenie Gadzi do rodziny romskiej najczęściej wiąże się z przyjęciem romskich tradycji i zasad. Wiele kobiet gadziowskich, które weszły w związki z mężczyznami

romskimi, w pełni adoptuje te tradycje, nawet jeśli różnią się one znacznie od ich własnej kultury. Przykładem może być cytat od Romni z grupy Bergitka (35lat), która od ponad 10 lat tworzy związek mieszany z Gadziem, mają dziecko, w tej rozmowie opisuje Gadzi, która jest w związku z Romem:

Ona miała męża też Roma, no to to mnie się wydaje, że to już od tego Roma ona tak przenikła tą taką jakby romską tradycją. (...) Co to ona już miała takie tradycje i to, jako Polka, to dla mnie to było dziwne, że wiesz, Polka z takimi tradycjami romskimi. (...) Ona właśnie też chciała. Ona... Jej się to strasznie spodobało, no te romanipen. [B_K_35_NB]

Z przeglądu literatury, danych pochodzących z moich badań, połączonych z obserwacjami relacji pokrewieństwa w dalszych i bliższych kręgach mojej rodziny nie ulega wątpliwości, że związki między Romami a Gadziami stają się coraz bardziej powszechne. Powoduje to różne dylematy czy sytuacje potencjalnie konfliktowe. Na kwestie dotyczące wyboru partnera mają wpływ takie czynniki, jak presja społeczna, dostępność potencjalnych partnerów, autonomia jednostki i preferencje osobiste. W społeczności romskiej, rodzina i wspólnota często narzucają pewien model małżeństwa czy związku, oparty na kodzie kulturowym. Niektórzy Gadziowie, będący w związkach mieszanych, mogą to interpretować wyrażając zdziwienie, że dorosłe kobiety nadal są w pewien sposób kontrolowane przez pozostałych członków rodziny. Poniżej cytat od Gadzia, który od ponad 6 lat jest w związku mieszanym. Wyraża zdziwienie kontrolą kobiet w społecznościach romskich:

W wieku, gdzie ma 4 dzieci, miała byłego męża, matka jej, jej mówi, kiedy ma iść z chłopem do łóżka, czy w ogóle, kiedy, gdzie ma wyjść z chłopem, to jest dla mnie nienormalne było... [R_G_41_M]

Gadzie mogą to interpretować jako brak swobody, jednak dla Romów wybór partnera dotyczy nie tylko jednostki, ale całego systemu rodzinnego, co determinuje strategiczne podejście. Szukanie dostępnych partnerów często ułatwia rodzina i znajomi poprzez swatanie. Są to pośrednicy, którzy przekazują informacje o statusie rodzin, problemach, predyspozycjach i umiejętnościach potencjalnych partnerów. Jednak korzystanie ze swatania nie jest jedyną formą na znajdowanie kandydatek lub kandydatów. Jak mówi Rom Bergitka, 37 lat:

Z Jazoska do nas często przyjeżdżali chłopaki, niby najpierw po złom, ale potem pytali, czy nie mam jakieś wolnej siostry. [M_37_B_NB]

Trzeba także wspomnieć, że dla niektórych Romów, jak Bergitka Romni 51 lat, idea związania się z Gadziem jest nie do przyjęcia:

Wolę być do końca życia sama niż związać się z Gadziem. [K_53_B_CH]

Wypowiedź ta pokazuje, jak silne mogą być preferencje kulturowe i jak mocno mogą wpływać na wybory życiowe, trzeba również zaznaczyć, że te wybory są

poniekąd zdeterminowane również złymi relacjami romsko-gadziowskimi. W przypadku tej respondentki, jej duży багаż doświadczeń dyskryminacji, ukształtował jej opinię. Jednak trzeba również tutaj podkreślić, że respondentka, mimo tego że sama nigdy nie związała się z Gadziem, jej córka w takim mieszanym związku jest, a ona to akceptuje:

O: To jej wybór, ważne, żeby ona była szczęśliwa a (Anonimizacja imienia) ją nie bije, nie krzywdzi, jest dobry dla niej. [K_53_B_CH]

Autonomia jednostki w społeczności romskiej jest związana z kolektywizmem i konformizmem rodzinnym. Choć mężczyźni często mają większą swobodę w wyborze partnerki, nie można tego generalizować. Preferencje osobiste są ściśle powiązane z autonomią jednostki oraz procesem socjalizacji, wychowania, edukacji i doświadczeń zawodowych. Jednak, jak mówi Rom z grupy Polska Roma, 24 lata:

Nie szukam nikogo na siłę... Ale jakbym poznał [Romkę], byłbym szczęśliwy... bo bym był z kimś, kto rozumie moje zachowania, które Polki nie do końca rozumieją... I będzie mógł ze mną przekazać [zasady romskie] dalej swoim dzieciom... [PR_M_23_K]

Ta wypowiedź podkreśla wagę kulturowego zrozumienia i szacunku dla tradycji w wyborze partnera w społeczności romskiej.

Dla mnie to jest bardzo ważne, żeby kobieta się szanowała. Na przykład... Nie mógłbym się spotykać z dziewczyną, która wstawia wyzywające zdjęcia na profile społecznościowe... kogoś, kto kuma te zasady. [PR_M_23_K]

Takie stanowisko podkreśla indywidualne preferencje i oczekiwania wobec przyszłej partnerki. Kluczowe jest zrozumienie i szacunek dla tradycji oraz norm społeczności romskiej. Poza kulturowym zrozumieniem, oczekuje się również zachowań zgodnych z kodeksem kulturowym Romów, które mogą odróżniać się od systemu wartości Gadziów. Autonomia jednostki i jej preferencje zależą nie tylko od procesów socjalizacyjnych i kontekstu kulturowego, ale również od dynamiki między tradycją a współczesnością, co jest widoczne w relacjach romsko-gadziowskich.

Social media jako platforma szukania partnera/ partnerki

Młode pokolenie Romów coraz częściej korzysta z Internetu i mediów społecznościowych do nawiązywania relacji i randkowania. Pomimo pewnych obaw starszych pokoleń dotyczących prywatności i reputacji, Internet stał się kluczowym narzędziem w formowaniu romskich i romsko-gadziowskich związków. Z jednej strony, przyspiesza to proces poznawania, ale z drugiej – niesie potencjalne ryzyko spowodowania na siebie krytyki, ostracyzmu starszych. 24-letnia Romni z grupy Bergitka tak to komentuje:

Poznaliśmy się na portalu randkowym... to była taka aplikacja typu Tinder, ale z tych starszych. [B_K_24_M]

Nie ulega wątpliwości, że cyfrowa przestrzeń zaczyna odgrywać istotną rolę w procesie tworzenia relacji w społeczności romskiej. Młode pokolenie Romów musi manewrować między tradycją i nowoczesnością, starając się jednocześnie utrzymać prywatność w publicznym świecie Internetu, ale też pewną dozę niezależności. Coraz bardziej powszechne stają się tzw. „fejkowe konta” na Facebooku, co może być wyrazem obaw przed niewłaściwym ujawnieniem swojego życia prywatnego lub reakcją na ewentualne negatywne konsekwencje odrzucenia zalotów. Mężczyzna 18 lat z grupy Bergitka mówi następująco:

Nie, to jest tak, że na przykład jest na przykład dziewczyna to nigdy nie wstawi swojego zdjęcia na Facebooka nie. Bo też są różne chłopaki, co na przykład się zakocha, on do niej napisze, a dziewczyna powie, „sorry, ale mi się nie podobasz”, no to ten chłopak zrobi jej na złość nie. [B_M_18_L]

Cytat ukazuje, jak dynamika między młodszymi Romami się zmienia wraz z rosnącym korzystaniem z mediów społecznościowych. Prywatność i dyskrecja są nadal bardzo cenione w społeczności romskiej, a publiczne uwielbienie lub odrzucenie na platformach społecznościowych może prowadzić do konfliktów i nieporozumień. Jest to wyrazem trwałych napięć między nowoczesnymi formami komunikacji a tradycyjnymi romskimi normami i wartościami.

A: Fejkowe konta, ale ona się na przykład nazwie ... (...) czyli że dziewczyna tylko dla ciebie i już wiemy, że jest cygańskie pismo to dlatego dodajemy. [PR_M_23_K]

Respondent ten nawiązuje do faktu, że niektóre kobiety romskie zakładają konta bez zdjęć o nazwie np. „Ciaj tylko tujke” : co oznacza „dziewczyna tylko dla Ciebie”, co jest informacją dla mężczyzn, że szuka związku, romansu, znajomości. Używanie fałszywych kont i specyficznych nazw jest jednym ze sposobów, w jaki młode Romki próbują pogodzić prywatność z chęcią uczestnictwa w świecie online. Pisanie po romanes, czy też nazywanie swoich profili romskimi słowami sugeruje, że nawet w kontekście anonimowych kont online, pewne aspekty tożsamości romskiej nadal są kluczowe.

A: Ja lubię na przykład zgadywać. K: Ile masz lat. A: Zgadywać, zgadywać, lubię się pytam pierwszy, czy ty jesteś austriacka dziewczyna [austriacka – nazwa grupy romskiej] i ona mówi nie. [PR_M_23_K]

Ten fragment dialogu pokazuje, jak Internet zmienia dynamikę poznawania się w społeczności romskiej. Zamiast bezpośrednich, osobistych spotkań, nawiązywanie kontaktu często zaczyna się od zgadywania tożsamości kogoś na podstawie

dostępnych online wskazówek. Proces z identyfikacją osób może wydawać się problematyczny lub może stanowić dobrą zabawę czy też grę w odgadywanie tożsamości.

Ciekawy fragment wywiadu pokazuje, że nawet strategie odgadywania tej tożsamości mogą doprowadzić do znalezienia pokrewieństwa:

A: A powiem tak, było tak, powiem tak, że pisałem z moją kuzynką, tylko ja jej nie znałem, bo jeszcze nigdy ją nie widziałem na oczy. I pisałem dziewczynom, ale naprawdę dziewczyna była klasa, pomimo że jeszcze nigdy mówię to jest niemożliwe, że to jest ona, no i ja patrzę kurde ładna jesteś mówię, bajeruję. Ale co się okazało, że jej matka i moja babcia od mojego ojca strony to są dwie rodzone siostry. A teraz, co robić. [AiK_M_20_PR_P]

Proces ten, choć wirtualny, nadal jest obarczony kulturowymi i społecznymi konwencjami – jak na przykład pytanie o przynależność do grup romskich, co denotuje status, rodzinę, klan klasowość.

K: Trzeba szukać sposobów, no bo tak podejść to tak nie za bardzo. Ale przez internet trzeba szukać sposobu. A: Tak jest inaczej nie pasuje. [PR_M_23_K]

Zdania te dają nam wgląd w to, jak młode pokolenie Romów korzysta z technologii, aby poradzić sobie z ograniczeniami i wyzwaniem związanymi z tradycyjnymi normami społeczności. Dla młodych Romów Internet nie jest jedynie narzędziem do poznawania nowych osób, ale też środowiskiem do eksperymentowania z tożsamością, prezentacji siebie i tworzenia relacji na własnych warunkach. Jednocześnie jest to przestrzeń, w której tradycyjne normy są naginane, ale też reprodukowane, bo uczestnicy są świadomi tych norm i konsekwencji ich złamania. Warto także podkreślić, że moje obserwacje również pokazują, jak osoby starsze znajdują partnerów i partnerki poprzez Facebook, na grupach społecznych, rezygnując jednocześnie z tradycyjnych form swatania.

Dyskusja i podsumowanie

W kontekście związków romsko-gadziowskich, procesy władzy, relacji genderowych oraz negocjacji granicy etnicznej odgrywają kluczową rolę. Zarówno w kulturze romskiej, jak i gadziowskiej, autonomia jednostki oraz konformizm rodzinny wpływają na dynamikę związku. W społeczności romskiej, procesy socjalizacyjne, wychowawcze, edukacyjne i zawodowe mają znaczący wpływ na preferencje jednostki, co wpływa na wybór partnera. Jednakże, te same procesy mogą prowadzić do konfliktów kulturowych, kiedy partnerzy pochodzą z różnych środowisk kulturowych. W kontekście romsko-gadziowskim Internet stał się istotnym narzędziem umożliwiającym nawiązywanie kontaktów i związków. Jednak jego rola jest dwuznaczna, ponieważ choć przyspiesza proces poznawania, stwarza również ryzyko manipulacji i fałszywej

reprezentacji. Anonimowość oferowana przez media społecznościowe jest często wykorzystywana przez młodsze pokolenie Romów, które zmagają się z oczekiwaniami społeczności oraz pragnieniem zachowania własnej tożsamości. Zawarcie związku z osobą spoza społeczności romskiej stanowi wyzwanie, które zmusza jednostkę do zmagania się z oczekiwaniami społeczności i balansowania między zachowaniem własnej tożsamości a akceptacją zasad romskiego kodeksu kulturowego. Partnerzy muszą negocjować własne granice i zasady w nowo utworzonym domu.

Podsumowując, analiza związków romsko-gadziowskich pokazuje, jak bardzo są one różnorodne, skomplikowane i wieloaspektowe. Mają długą tradycję, a dane przedstawione w tym artykule wskazują, że związki mieszane nie stanowią zagrożenia dla kultury romskiej. Wręcz przeciwnie, na skutek bezpośredniej interakcji dochodzi w nich do odtwarzania systemów wartości i reprodukcji kodów kulturowych na potrzeby osoby, która jest nowym członkiem rodziny. W tych związkach obserwuje się przepływ wartości, szczególnie Gadziów, którzy przyjmują kulturę romską. Mimo mieszania się kultur, reprodukcja norm i tradycji romskich nadal następuje, co przyczynia się do przetrwania społeczności Romów.

Analiza związków romsko-gadziowskich rzuca światło na ich istotną różnorodność, kompleksowość oraz wieloaspektowość. Stanowią one nie tylko miejsce spotkań różnych kultur, ale także są polem doświadczeń, negocjacji i adaptacji wartości oraz norm społecznych. Istotne jest również zauważenie, że związki mieszane nie tylko nie naruszają kulturowej spójności społeczności Romów, ale wręcz mogą przyczyniać się do jej wzmocnienia poprzez dialog i wymianę międzykulturową. Jest to szczególnie widoczne w kontekście przekazywania tradycji, języka, wartości oraz norm społecznych związanych z kulturą romską na nowe pokolenia. Związek romsko-gadziowski staje się więc areną, na której kulturowe dziedzictwo jest kontynuowane i przekształcane w odpowiedzi na zmieniające się realia społeczne i kulturowe. Przyglądając się związkom romsko-gadziowskim, należy uwzględnić ich znaczenie nie tylko dla jednostek, które je tworzą, ale również dla społeczności, do których należą. To w nich rodzą się nowe formy identyfikacji, współlistnienia oraz współpracy międzykulturowej, które mogą przyczynić się do budowy bardziej otwartego i tolerancyjnego społeczeństwa. W konkluzji, badanie związków romsko-gadziowskich otwiera drzwi do głębszego zrozumienia dynamiki międzykulturowych relacji oraz sposobów, w jakie różnorodność kulturowa może przyczynić się do wzmocnienia społeczności i budowy wspólnej przyszłości opartej na wzajemnym szacunku, zrozumieniu i równości.

Z zebranych danych wynika, że związki mieszane mogą łączyć Romów i Gadziów jako strategie, choć często nie jest to zjawisko widoczne na pierwszy rzut oka, ponieważ odbywa się w sferze prywatnej i intymnej. Dla badań nad wielokulturowością, kontaktem międzykulturowym, ale także relacjami mniejszość/większość, jest to istotny wniosek dotyczący wzajemnego przenikania się i adaptacji wartości między kulturami. Z przedstawionych badań i przeglądu literatury wynika bowiem, że relacje

mieszane oprócz tego, że nie są rzadkością, jeszcze nie stanowią zagrożenia dla spistości grupy, a w pewnych okolicznościach mogą wręcz ją wzmacniać, przyczyniając się do kulturowej reprodukcji.

Bibliografia

- Baumeister, R.F., & Leary, M.R. (1995). The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3).
- Berry, J.W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6).
- Bobakova, D., Dankulinova Veselska, Z., Babinska, I., Klein, D., Madarasova Geckova, A., Cislakova, L., & the HEPA-META team. (2015). Differences between Roma and non-Roma in how social support from family and friends helps to overcome health care accessibility problems. *International Journal for Equity in Health*, 14(1), Article 37. <https://doi.org/10.1186/s12939-015-0163-1>
- Breger, R., & Hill, R. (1998). *Cross-Cultural Marriage: Identity and Choice*. Oxford: Berg.
- Brooks, Ethel, Clark, Colin, & Rostas, Iulius. (2022). Engaging with Decolonisation, Tackling Antigypsyism: Lessons from Teaching Romani Studies at the Central European University in Hungary. *Social Policy and Society*, 21(1).
- Bryczkowska-Kiraga, K. (2006). *Sytuacja grup romskich w Polsce w kontekście kulturowo-educyjnym*. Warszawa: Rocznik Andragoniczny.
- Cervone, A., & Kóczé, A. (Eds.). (2019). *The Roma and Their Struggle for Identity in Contemporary Europe*. Berghahn Books.
- Chojcka, M. (2008). Dostępne na: <http://kocur.uni.wroc.pl/masgorzata-chojcka-romowie/> (dostęp 08.06.2023).
- Denzin, N.K., & Lincoln, Y.S. (2011). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. Sage Publications.
- Dubis, M. & Stepulak, M. Z. (2017). Specyfika zmian rodziny jako systemu naturalnego na przełomie XX i XXI wieku. *Wychowanie w Rodzinie*, XVI (2/2017).
- Furtado, D., Marcén, M., & Sevilla, A. (2013). Does Culture Affect Divorce Decisions? Evidence from European Immigrants in the US. *Demography*, 50(3).
- Gamella, J.F., & Álvarez-Roldán, A. (bdw). *Breaking secular endogamy. The growth of intermarriage among the Gitanos/Calé of Spain (1900–2006)*. Departamento de Antropología Social, Universidad de Granada, Granada, Spain.
- Gamella, J.F., & Muntean, V. M. (2023). Marriage and the reproductive regime of a digitally connected Roma diaspora. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 31(5), 1–27. <https://doi.org/10.1080/25739638.2023.2277078>
- Gottman, J. M., & Silver, N. (1999). *The Seven Principles for Making Marriage Work*. New York: Crown Publishers.
- Grzelak, E., & Grzelak, J. (2012). *Kompetencja komunikacyjna Romów. Strategie grzesnościowe w polsko-romskich relacjach interkulturowych*. Poznań: Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza, 19(1).
- Hohmann-Marriott, B. E., & Amato, P. R. (2008). Relationship Quality in Interethnic Marriages and Cohabitations. *Social Forces*, 87(2).

- Jakimik, E., & Gierliński, K. P. (2009). *Kobieta w środowisku romskim*. Szczecinek.
- Kaminski Ignacy-Marek. (1980). *The State of Ambiguity: Studies of Gypsy Refugees*. Gothenburg: University of Gothenburg.
- Killian, K.D. (2001). Reconstituting racial histories and identities: The narratives of interracial couples. *Journal of Marital and Family Therapy*, 27(1).
- Kitliński, C. (2013). *Asymilacja kulturowa Romów w Polsce – Retrospekcja i współczesność*. Wrocław: Zeszyty Naukowe Ruchu Studenckiego, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych.
- Kohn, M.L. (1998). *Class and Conformity: A Study in Values*. University of Chicago.
- Kołaczek, M. (2014). *Etniczna mobilizacja Romów a Unia Europejska*. Wyd Uniwersytet Jagielloński.
- Ladányi, János, & Szelényi, Iván. (2001). The Social Construction of Roma Ethnicity in Bulgaria, Romania, and Hungary during Market Transition. *Review of Sociology of the Hungarian Sociological Association*, 7(2).
- Lincoln, Y.S., & Guba, E.G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Sage Publications.
- Maslow, A.H. (1954). *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row.
- Mirga-Kruszelnicka, A. (2018). Challenging anti-gypsism in academia: The role of Romani scholars. *Critical Romani Studies*, 1(1).
- Mucha, J. (2005). *Oblicza etniczności. Studia teoretyczne i empiryczne*. Kraków.
- Okely, J. (1983). *The Traveller-Gypsies*. Cambridge University Press.
- Pogány, I. (2006). *The Roma Café: Human Rights and the Plight of the Romani People*. Pluto Press.
- Przybyszewska, D. (2014). Edukacja mniejszości romskiej w Polsce. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja*, 2(6)
- Pujer, K. (red.). (2016). *Współczesna rodzina: Szanse – Zagrożenia – Kierunki przemian*. Monografia, Seria: Socjologia.
- Research Directorate, Immigration and Refugee Board, Canada. (2005, March 7). Bulgaria: Frequency of intermarriage between Roma and non-Romani Bulgarians; whether it is more common for a Romani man to marry outside the Romani community than it is for a Romani woman (1999 – March 2005). Canada: Immigration and Refugee Board of Canada.
- Roma Civil Monitor. (2019). Raport organizacji społecznych dotyczący wdrożenia Narodowej Strategii Integracji Romów w Polsce: Ocena postępu strategii w czterech kluczowych obszarach polityk publicznych. Luty 2019.
- Ryan, R.M., & Deci, E.L. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist*, 55(1).
- Samovar, L.A., Porter, R.E., & McDaniel, E.R. (2007). *Communication between Cultures*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Schwartz, C.R., & Mare, R.D. (2005). *Trends in Educational Assortative Marriage from 1940 to 2003*. Springer Link.
- Selling, J. (2022). *Romani Liberation: A Northern Perspective on Emancipatory Struggles and Progress*. Budapest: Central European University Press.
- Ślania, B. (2018). Społeczność romska w Polsce jako beneficjenci działań pomocowych. *Praca Socjalna*, 6(33).
- Ślosarczyk, I., & Wężowicz-Bochenek, B. (2007). Edukacja młodzieży romskiej w polskiej szkole na przykładzie gimnazjum w Łososinie. W: Osucha, W. (red.), *Wybrane problemy edukacyjne i kulturowe niektórych mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce i Europie*. Kraków: Geoinfo.
- Sutherland, A. (1975). *Gypsies: The Hidden Americans*. Waveland Press.

- Szabó, L. (2021). Mixed-ethnic partnerships and ethnic reproduction among Roma women in Hungary (*Working Papers on Population, Family and Welfare*, No. 37). Hungarian Demographic Research Institute. <https://doi.org/10.21543/WP2021.37>
- Szewczyk, M. (2016). *Unia Europejska i Romowie. System wobec kultury etnicznej*. Rzeszów-Tarnów: WSIZ.
- Tajfel, H. (1982). *Social identity and intergroup relations*. Cambridge University Press.
- Troy, A.B., Lewis-Smith, J., & Laurenceau, J-P. (2006). Interracial and Intra-racial Romantic Relationships: The Search for Differences in Satisfaction, Conflict, and Attachment Style. *Journal of Social and Personal Relationships*, 23(1), 65–80.
- Turner, J.C. (1975). Social categorization and social discrimination in the minimal group paradigm. W: L. Berkowitz (red.), *Advances in Experimental Social Psychology* (vol. 8: 157–197). Academic Press.
- van Baar, Huub. (2011). *The European Roma: Minority Representation, Memory, and the Limits of Transnational Governmentality*. PhD Dissertation, University of Amsterdam.
- Ward, C. & Geeraert, N. (2016). Advancing acculturation theory and research: The acculturation process in its ecological context. *Current Opinion in Psychology*, 8.
- Whitton, S.W., James-Kangal, N., Rhoades, G.K., & Markman, H.J. (2018). Understanding couple conflict. In: A.L. Vangelisti & D. Perlman (Eds.), *The Cambridge handbook of personal relationships*. Cambridge University Press.
- Wywiad z Angela Kocze (2019) dla CEU.EDU. Dostępne na: <https://giving.ceu.edu/article/2019-11-25/angela-kocze-and-ceus-romani-studies-program>
- Wywiad z Ian Hancock (2019) dla Travellers Time. Dostępne na <https://www.travellerstimes.org.uk/news/2019/01/romani-academic-and-activist-ian-hancock-awarded-obe>
- Zieliński, M. (2021). „Pojęcie rodziny a zmiany społeczne w Polsce”. *Dyskurs Prawniczy i Administracyjny*, Artykuły. Dostępne na: <https://doi.org/10.34768/dpia.2021.1.112>. Uniwersytet Zielonogórski.